

XIII. 7.072 - 1943. III. 26. - I. t. állandó-i - jö. és

7.117 - -- V. 18. - jö. és ^{ull-jöpi pöt.} ull-jöpi pöt. - gtlb;

7.217 - -- IX. 3. - II. t. állandó-i - egyh.

Ödneer, 1921. II. 12. ref.

állandó-i = rile

avatai áhvat; 79. / 1943-44.

rep: 1943. IX.

988. 1042/1943. 2201.
 1943. évi június 16. n.
 Előrel:
 dr. melléklet, Munka:

Prisálatra kiadatik:

Dr. Győzőfy-Kardoss Tibor

„ Győzőfy Ferenc

professzor matematik.

Debrecen 1943. június 16-án.

 e. i. d. íráson.

Másrész minönténél elfogadom.
 Előírtan: elfogadom Győzőfy-Kardoss
 1943. június 20.
 Győzőfy

Az egyesülés
mint a verseny hatása a közgazdasági élet-
ben, különös tekintettel a kartell-tömörü-
lésre.

Kocsár Károly
jogszigorló
közgazdaságtani tárgyú doktori
értekezése.

1943.

F 2424

Forrásmunkák:

1. Árkövy R: A kartellek és trust-ök kérdése. Bpest. 1905.
2. Balás K: Politikai gazdaságtan I.k. Bpest. 1922.
3. Bozóky F: Közgazdaságtan. Pécs. 1934.
4. Dobrovits K: Kartellismeretek Bp. 1937.
5. Földes B: Társadalmi gazdaságtan. I. k. Bpest. 1917.
6. Földes B: A jövedelem elméletéhez. II.k. Bpest. 1902.
7. Hegedüs V: A szövetkezeti eszme a közgazdaságban. Bpest. 1925.
8. Heller F: Közgazdaságtan. Bpest. 1920.
9. Kuncz Ö: A kartell, mint jogi probléma. Bpest. 1930.
10. Ráth Z: Emlékirat a kartellekről. Bpest. 1900.
11. Zelovich L: A spekuláció szerepe a közgazdaságban. Bpest. 1937.

I.

Az egyesülés és annak okai.

A megfelelő erő és érvényesülési lehetőség hiánya nemcsak közgazdasági, de egyéb szempontból is arra készteti az egyént, hogy érdekei védelmében, érvényesülési lehetőségeinek nagyobb arányu biztosítása céljából egyesüljön, érdekcsoportokba tömörüljön s így azonos érdekek mellett, közös erővel, célja elérését minél inkább valószínűvé, sőt bizonyossá tegye. Ez az elv leginkább érezhető a közgazdasági életben, hol a legellentétesebb érdekek, mint a termelői és fogyasztói érdek találkozik, a mellett, hogy a kereskedő, a munkás, a tőkés stb.

érdeke is fennforog, mely érdekszférák sok esetben surolják egymást, sőt komoly összeütközésbe kerülnek, miáltal megbontják az egészséges gazdasági élet harmónikus folyását s előidéznek valamelyik érdekcsoportha tartozó réteg igazságtalan háttérbe szorítását, megkárosítását. Ezen igyekezett segíteni az egyén azáltal, hogy egyesült a minél hathatósabb erő kifejtés és érdekei megvédése céljából. Az egyesülés azonban nemcsak az egyénre, hanem az egyének közötti, nagyobb csoportjára is vonatkozik s így nem tekinthetjük egészen individuális jelenségnek közgazdasági életünkben.

Az egyesülés főokát vizsgálva, minden bizonnyal a versenyre vezethető vissza, mégpedig a szabad versenyre, melynek kellemetlen hatását nagyon megérzi úgy a társadalom, mint az

azt alkotó egyes gazdaságok. Ezért kifejlődött a védekezés elve a szabad versennyel szemben. A védekezés eszköze pedig az egyesülés, melynek alkotó hatalmát szembeállította a társadalom a verseny romboló tényével. Ennek magyarázata az, hogy akik a gazdasági életben azonos célt képviselnek, a gazdasági küzdelemben egymással szemben, vagyis versenyben állanak, a versenyt igyekeznek kiküszöbölni és így megegyezésre jutva, egyesült erővel törnek az azonos és az egyesülés folytán közössé vált érdekcél felé.

A gazdasági élet küzdelmét nagy részben a termelők küzdelme alkotja. Küzdelmük kettős: egyrészt küzdenek a fogyasztók ellen, hogy termékeikért minél nagyobb ellenértéket kapjanak a fogyasztóktól, másrészt küzdenek társaikkal, hogy őket előnyös helyzetükből mielőbb kiszorít-

sák s így előnyösebb helyzetbe kerüljenek. Ezt a küzdelmet a termelők már jó előre látják, mely-lyel akarva, nem akarva, meg kell alkudniuk. Ezért szívesen vállalja a békés megegyezést, mert a termelő tisztában van a verseny romboló erejével. Így törekvésük a piac uralása és az ár-
nak megfelelő mértéken való tartása kölcsönös támogatással, csak idegen termelő ne juthasson be a piacra. A termelők egyesülésének ez a legkifejezőbb jellemvonása, .vagyis az egyesülés üzleti számítás eredménye, mely nagyobb üzemek egyesülése esetén a piacon a monopol-helyzet biztosítását kívánják elérni, egyének, vagy kis gazdaságok egyesülése alkalmával pedig önmagukat akarják érdekeik megvédése érdekében megerősíteni, hogy a nagyobb gazdasági erőkkel folytatott küzdelemben meg tudjanak állani.

Az egyesülés hatásai:

a/. a kartell, b/. a trust.

Az egyesülés hatása a piac korlátlan uralásában nyilvánul meg azok részéről, akik e célból egyesülnek. Ugyanis a piacot ellátó termelők csak úgy zárhatják ki maguk közül a versenyt, ha mindazok a termelők egyesülnek, akik a piacra hozhatják termelvényeiket. Az egyesülésnek egy ilyen, nagyon elterjedt faja a kartell, amely nagy gazdasági jelentőségénél fogva elsősorban komoly figyelmet érdemel. Nézzük tehát, hogy mi a kartell, milyen fajtái vannak, melyek a reá vonatkozó jogszabályok és a gazdasági életben milyen szerepet tölt be, figyelembe véve annak előnyeit és hátrányait. Aztán vessünk rövid pillantást a nemzetközi kartellekre is.

a/. A kartell.

A kartell eredete a XIX. század individualista eszmeáramlat retorsio-jaként jelentkezett először a század második felében. A szabad verseny kockázatot jelentett a termelőnek, mivel bizonytalanságban volt egyrészt tőkéje működtetése, másrészt pedig termelvényei elhelyezése tekintetében. Az idő gazdaságpolitikai irányzata is kedvezett a kartellek létrehozatalának a maga védővamos rendszerével s így hamar számos érdekképviselői kartell létesült a vállalatok egyesülése folytán.

"A kartell azonosfajta önálló vállalatoknak rendszerint rövidebb időre szóló, tevése, vagy abbanhagyásra kötelező, szerződésen alapuló köteléke, a piacon való fellépés szabályozása -ha lehetséges monopolisztikus uralása-

céljából. Vagyis a kartellek magánjogi alapon és nem törvény kényszere alapján keletkeznek."

/:Bozóky: Közgazdaságtan. 201. lap.:/

A kartell tehát a vállalkozóknak egy megállapodása, melynek célja a piac uralása és jövedelem biztosítása az egyesülők részéről. Terjeszkedésének fő területét a nehéz iparban találjuk meg, míg a kereskedelem terén ritkábbak, de azért ott is megtalálhatók, főleg a nagy tőkével működő nagy kereskedelemben. Ezenkívül még közlekedési vállalatoknál, főként pedig a bányavállalatoknál elég sűrűn fordul elő a kartell. A kartell, amennyiben jól megvan szervezve, három irányban veszi fel a küzdelmet az egyesülő vállalkozókon kívül álló érdekeltséggel, mivel azok a gazdasági érdekkörök, amelyekkel a kartellbe tömörült vállalkozók a piacon

szembe kerülnek, három csoportba oszthatók. Ezek: a nyersanyagtermelők, a fogyasztók és a munkások csoportja. Ezekkel szemben a kartellnek harcolni kell, hiszen célja, hogy mindhárom csoportnál előnyös áralakulást biztosítson a szerződött vállalatoknak, miáltal sérti úgy a fogyasztókat, mint a nyersanyagtermelők, valamint munkások érdekeit.

A gyakorlat a kartelleknek számos fajtát termelte, ki, melyek közül nevezetesebbek: az árkartell, a kondíció kartell, a kontingens kartell, a területbiztosító kartell, az üzemkorlátozó kartell, a vevővédelmi kartell, az árlejtési kartell és a bevásárlási kartell. Nézzük most ezeket egyenként.

A leggyakrabban mutatkozó kartell típus: az árkartell. Az árkartell szerződésben meg kell

határozni a kartellban résztvevő tagoknak az általuk gyártott, vagy forgalomba hozott cikkek árát, vagy a minimális árát, melyen alul egyik kartell tag sem jogosult eladásokat eszközölni.

Az árkartelek egyuttal nagyon gyakran kondíció-kartellek is, mivel az ármegállapodásokat kiegészítik az üzleti feltételek, árendedmények, hitelezési feltételek, valamint a hitelezés ki-
zárására vonatkozó megállapodások. A kondíció megállapodások magukban csak szórványosan fordulnak elő, azonban többnyire más megállapodásokkal kapcsolatban, leggyakrabban, mint az ármegállapodások kiegészítő részei.

A kartellek másik fontos csoportját képezik a kontingens kartellek. A kontingens kartellek felosztják az általuk termelt, vagy forgalomba hozott árut a kartell tagjai között,

vagyis meghatározzák, hogy egy-egy kartelltag mily mennyiségű árut hozhat forgalomba. A kontingens felosztása különbözőképpen történhetik: Lehet százalékos arányban meghatározva egy-egy kartelltagnak az egész termelésben, vagy az egész forgalomban való részesedése. Az ilyen arányszám a quota s ezek a kartellek a quotális kartellek. A kontingens kartellek másik faja, ahol a termelt, vagy forgalombahozott áruk fixen meghatározott értékét, vagy ezek bizonyos meghatározott mennyiségét kapják kontingensként az egyes kartelltagok.

A kartellek harmadik csoportját alkotják a területbiztosító, vagy más néven rayonáló kartellek, hol a kartelltagok a piacot osztják fel egymás között, terület szerint, vagyis az egyik kartelltag részére megállapított területen más

kartelltag nem köthet ügyletet. Ez a kartellti-
pus a nemzetközi kartellek egyik legelterjed-
tebb formája, amikor a külföldi piacokat orszá-
gok szerint osztják fel egymás között az egyes
kartelltagok. Belföldi téren is jelentősége van,
mivel megfelelő terület kiválasztásával a szál-
litási költség csökkentését eredményezi. Ilyen
kartelek közlekedési téren is elég gyakoriak.

Negyedik kartellfaj az üzemkorlátozó, vagy
kontingentáló kartell csoportja, melynek jellem-
zője az össztermelés korlátozása. A korlátozás
aztán az egyes üzemekre arányosan nyer elosztás.
Ezek a kartelek a legkülönbözőbbek: vagy abban
állapodnak meg a tagok, hogy valamely cikket
csak egy vagy csak néhány tag fog gyártani, vagy
felváltva gyártják a tagok az egyes cikkeket,
vagy pedig a munkaidőt közösen korlátozzák. Ha
egyes üzemeket teljesen leállítanak, úgy termé-
szetesen a többi üzemek ezeknek kártalanítást
fizetnek. Az eladási, vagy vevővédelmi kartel

az, ahol a kartelltagok egymás vevőkörének nem szállítanak, nem adnak el, azaz üzleti összekötetésbe egymás vevőivel nem léphetnek.

Ezek voltak a legnevezetesebb és hazánkban leginkább előforduló kartelltipusok. Azonban meg kell még itt említenünk az árlejtési kartellt, melynek lényege az, hogy nyilvános szállításoknál milyen áron fognak pályázni s melyik vállalat tegye a legolcsóbb ajánlatot. Ez a kartellfaj a közszállítások rendjének, versenytárgyalások eredményének meggyorsítására alkalmas s mint ilyen legtöbbször a jó erkölcsökbe, valamint a közérdekbe ütközőnek tekinthető s ezért ezen kartellfaj legálisan rendszerint fenn nem tartható.

A bevásárlási kartellek azok, amelyek rendszerint bizonyos nyersanyagoknak a kartelltagok

részére való közös bevásárlására alakultak. A közös megszervezett bevásárlás folytán az egyes kartelltagok nem hajtják fel a nyersanyagok árát, hanem kizárólag előre megállapított áron vásárolnak. E kartelltipusnál is előfordulhat a rayonálás, amikor bizonyos területen csak a kijelölt kartelltag vásárolhat, továbbá a vevővédelem fordítottja is előfordulhat, mikor bizonyos termelőtől csak meghatározott kartelltag vásárolhat.

A kartelleket még feloszthatjuk nemzetközi és belföldi megállapodásokra is. A nemzetközi megállapodásoknál a hazai vállalatok külföldi vállalatokkal egyeznek meg s vagy a belföldi piac védelmét szolgálják a külfölddel szemben, vagy külföldi exportpiacot akarnak létesíteni. A belföldi megállapodások is kiterjedhetnek az

exportpiacra is. Itt is a kartell számos faja fordulhat még elő.

A kartelltipusok ily módon való elhatárolása azonban nem fedi teljes egészében a gyakorlati megvalósulást, mivel nagyon ritkán fordul elő tiszta kartelltipus, hanem az egyes típusok legkülönbözőbb variációi valósulnak meg a gazdasági életben. Így a kontingens megállapodások, illetve azok legmegszokottabb alakja: a quotális kartell rendszerint ár és kondíció megállapodást is tartalmaz. A közszállítási megállapodás más szerződésnek rendszerint csak mellékes, vagy kiegészítő része s a legritkábban fordul elő önállóan. A vevővédelmi megállapodás sokszor ár- és kondíció megállapodással karöltve jelentkezik. A bevásárlási megállapodás rendszerint a gyártásra, vagy a forga-

lombahozatalra létrejött megállapodás az árra vonatkozólag, mely kondíció, vagy kontingens megállapodással van összekapcsolva. Az üzemkorlátozás sokszor csak más cikkekre nézve létrejött egyéb fajta megállapodás kiegészítő része. Ebből láthatjuk, hogy a kartell szó nagyon tág fogalom és sokszor igen bonyolult és nehezen kielemezhető jogviszonyt takar, amelynek bírálatára csak az egyes típusok alapos ismerete esetén vállalkozhatunk.

A kartellek részben az áru előállítói: a gyárosok, részben az áruk forgalombahozói: a kereskedők között jönnek létre. Van eset, mikor mindkét csoport között jön létre kartellmegállapodás. Ezek szerint beszélhetünk gyártási és kereskedői kartellekről, az utóbbiaknál még kis és nagykereskedői kartellekről. Néha egy lánc-

lat észlelhető, mikor a gyárosok megállapodnak a nagykereskedőkkel, ezek a kiskereskedőkkel s így az áruk forgalombahozatala a fogyasztóig a verseny teljes kizárásával történik meg.

Feloszthatjuk a kartelleket abból a szempontból is, hogy a résztvevők szabad elhatározásából jöttek-e létre, vagy pedig az állam kényszerítette szakmabeli vállalkozókat a kartellba való tömörülésre. Az utóbbiakat kényszerkartelleknek nevezzük. Nálunk azokban az iparágakban alakultak ilyen kényszerkartellek, amelyekben kormányhatósági engedélytől függ az ipar gyakorlása, vagy állampénzügyi érdekek az egész termelés fokozott ellenőrzését teszik kívánatossá. A kényszerkartellek Hazánkban kontingenskartellek. Ezek a kartellek nem esnek a kartelltvörvény hatálya alá s így kartellilletté-

ket sem fizetnek, hanem más módon állanak állami ellenőrzés alatt s más módon közterheket is fizetnek.

Zártnak mondjuk a kartellt akkor, ha az összes egyfajta cikket előállító, esetleg forgalomba hozó vállalkozók résztvesznek benne, mikor a kartell monopol helyzetben áll a piacon. Ha vannak a kartellen kívül álló vállalkozók is, akkor már nem tekinthetjük zártnak.

Fentiekben igyekeztem felsorolni az összes fontosabb kartelltipusokat, azok fajait és különböző szempontból való osztályozását, a nélkül azonban, hogy ez teljesen kimerítő ismertetés lett volna, mert a hangsúly inkább a gyakorlatban leginkább előforduló típusokon van s a lényegét akartam megvilágítani kimerítő tárgyalás helyett. Még a kartell általános jellemzé-

sére érdemes megemlítenünk a következőket:

A kartell a vállalatok közti versenyt nem szünteti meg, hanem az folytatódik a termék legkisebb költséggel való előállítása felé. A munka a kartell következtében állandó munkaalkalomhoz jut s bére tekintetében nem nagyon fordul elő káros kilengés. A kartell a fogyasztók tekintetében fixálja az árakat, az esetleg előforduló tulkapásokat a törvény letöri a fogyasztók érdekében. Helyesen mondja a kartellel kapcsolatban Bozóky prof., hogy a "kartellek igen nagy hatalmat jelentenek a kereskedőkkel szemben." /:Közgazdaságtan:205 lap.:/Ez természetes is, hiszen ha a kartell monopol helyzetben van, akkor uralma teljes a kereskedők felett. A kereskedelem érdeke pedig a szabad verseny. A kereskedők ezért pártolják ilyen esetben a kartellen kívül álló üzemeket.

Mivel a kartellek félreismerhetetlenül a magángazdasági érdek szolgálatában állanak és ennek megfelelően a fogyasztók fizetőképességét és vásárlókedvét mindég a legnagyobb mértékben igyekszenek javukra kihasználni, érthető a fogyasztók erős állásfoglalása a kartellal szemben. Sőt ezen felül még az állam is beavatkozik a kartellek működésébe. Az állami beavatkozás hol szigorubb, hol enyhébb volt. Pl. Ausztriában az 1870. IV. t-c. eltiltotta a kartellt s ennek ellenére is létesültek ilyen egyesülések, ami azt bizonyítja, hogy nehéz ilyen intézményekkel boldogulni. Leghathatósabb eszköz az, ha a kartelleket a tulkapások megakadályozása céljából minél nagyobb állami felügyelet alá helyezzük. Ezen az elven nyugszik 1931. évi XX. t-c-ünk: a kartelltvörvény, lás-

suk most ezt a következőkben: A törvény a kartellkérdés gazdasági megoldását a kereskedelem-ügyi miniszterre bízta a kartellműködésbe való nagyfoku beavatkozással, melynek tulajdonképpen az olyan iparágaknál van nagy jelentősége, melyek a mezőgazdaság szempontjából fontosak, amelyek hazai nyersanyagot dolgoznak fel, mint a cukoripar és a növényi olajakat feldolgozó ipar. Ennek a törekvésnek megvalósítására nem nyújt jogalapot a törvény, azonban ennek végrehajtása mégis ezeket a célokat szolgálja. A kartelltörvény értelmében a kartellpanaszok elsősorban a kereskedelem ügyi miniszterhez kerülnek illetve az 1935. évi VII. t-c. értelmében az e helyébe lépő iparügyi miniszterhez, kinek utasításai alapján fordulhat a kincstári jogügyi igazgatóság a bírósághoz, melynek tárgyalása nyilvános.

Az 1.§. fontos törvényi rendelkezést tartalmaz, amennyiben a kartellszerződés érvényességi kellékévé teszi az írásbeliséget. A szerződés tekintetében az általános magánjogi szabályok nyernek alkalmazást. Ez a törvényi rendelkezés azonban nemcsak a kartellekre, hanem az ehez hasonló jogviszonyokra is vonatkozik. Mindezek ellenére a törvény magyarázata elég tág. A 2.§ azonban, mint további fontos érvényességi kelléket megemlíti, hogy a szerződés csak akkor érvényes, ha azt 15 napon belül az iparügyi miniszterhez bemutatják. Elmulasztása a 14.§-ban előírt rendbüntetést vonja maga után. A 3.§ a kartellképviselői intézményről rendelkezik, mely azért szükséges, hogy a kartell többnyire nem, mint jogi személy alakul s így nehéz volna a hatóságokkal való érintkezése.

A 4.§. az okiratok bizalmas kezelését írja elő azzal, hogy az üzleti és gyártási titok megőrzésére különös gondot kell fordítani.

Az 5.§ a törvény alkalmazásából felmerülő kérdések tekintetében szükséges vélemény adására kartellbizottságot szervez. A bizottság tagjai titoktartás szempontjából a közhivatalnokokhoz hasonló elbánásban részesülnek.

A 6.§ tartalmazza azokat az intézkedéseket, amelyeket az iparügyi miniszter tehet az olyan kartell ellen, amely a közgazdaság, vagy a közjó érdekeit veszélyezteti. Ez a rendelkezés kiterjed a kartellen kívül álló monopol vállalatokra is. Az iparügyi miniszter rendelkezései a következők lehetnek: a/. adó, vám, vagy egyéb közkedvezmények megvonása, b/. közszállításokból való kizárás, c/. iparigazolvány, vagy ha-

tósági engedély megvonás, melyre vonatkozólag a bírósághoz kell indítványt előterjeszteni.

d./tarifális intézkedések, e/. vámpolitikai intézkedések. Ezeken felül az iparügyi miniszter a kartellbírósághoz fordulhat, hogy az az ideiglenes intézkedéseket tegye meg.

A 7.§ a közérdekű keresettel foglalkozik, mely azonban a gyakorlatban nem érvényesül. Ez az ultima ratio, amit a miniszter tehet.

A 8.§ szól a kartellbíróságról. A törvény alapján indítható közérdekű, illetve választott bírósági ítélet érvénytelenítése iránti pereket csak ez előtt a bíróság előtt lehet megindítani. A bíróság a kuria kebelében alakul s a három bírói tagon kívül még két ülnöktag vesz részt a bíróságban.

A 9.§ a közérdekű kereset szabályait tartalmazza.

A 10.§ az ideiglenes intézkedéseket szabályozza. Erre a kartellbíróság, vagy az iparügyi miniszter jogosult. A 11.§ biztosítja aztán a szerződő feleket arról, hogy a kartelljogviszonyból eredő jogvitákat a törvény rendes útján érvényesíthetik. A 12.§ kimondja, hogy a kartellbíróság határozata köti úgy a rendes, mint a választott bíróságot. Fontos még megemlíteni a 14.§-t, mely a szankciókat tartalmazza. E §. szerint pénzbírsággal kell büntetni azt, aki a bemutatási kötelezettséget igazolatlanul elmulasztja, aki az adatszolgáltatási kötelezettségeknek nem tesz eleget, vagy megakadályozza a vizsgálati cselekményeket, végül aki a kartellbíróság által betiltott szerződést foganatosít, vagy eltiltott tevékenységet, vagy magatartást folytat. A pénzbírsággal sújtottak és az alakulat

a pénzbírságért egyetemesen felelősek.

A törvény intézkedéseit mérlegelve megállapíthatjuk, hogy ahol hatósági árellenőrzés van érvényben, ott természetesen ez a leghatásosabb módja a kartellek megrendszabályozásának. Meg kell még jegyeznünk, hogy a totális állam a kartellt arra használja fel, hogy a gazdasági életbe minél nagyobb mértékben beavatkozzék, az ipart pedig kényszerkartellekbe tömöríti, amelynek az egész létét, működését ellenőrzi s így gazdasági céljait a legteljesebb mértékben meg tudja valósítani.

b/. A trust.

Röviden még itt kell megemlékeznünk a nagy tőke egyesülésével kapcsolatban a kartellhez fogalmilag közel álló trust-ről, mely "a vállalatok tartós kereskedelmi, pénzügyi és tech-

nikai összefogása, amelyben az egyes vállalatok gazdasági függetlenségüket elvesztik". /:Bozóky: Közgazdaságtan: 208. lap.:/ A kartelltól abban különbözik, hogy itt a vállalatok egyesítése sokkal tökéletesebb, mint a kartellnél. Maga a trust egységes vállalatként jelentkezik. A trust célja a termelés monopolizálása, amiből önként adódik piaci monopol helyzete. A trust különösen Észak-Amerikában terjedt el. Első ilyen egyesülés volt 1882-ben a Standard-Oil-Company, majd számos ilyen egyesülés jött létre.

A trust-ök vizsgálatánál meg kell állapítanunk, hogy kereskedelmi és ipari téren van előnye, amennyiben csökkenti a termelési és az eladási költségeket helyzeti adottságánál fogva, de nagy hátránya, hogy mindegyiknek célja a meggazdagodás lehetőségének valamilyen módon

való kihasználása. Erre pedig működésük és igazgatásuk számos lehetőséget nyújt. Így kimondhatjuk, hogy a trust is az egész közgazdasági élet szempontjából minden bizonnyal károsnak ítéendő meg s így célszerű szigorú ellenőrzés alá venni azokat is, hogy az egyetemes közgazdasági érdekeket vele szemben meg tudjuk védeni.

III.

A nagyüzemek egyesülésének előnyei és hátrányai.

a/. Előnyök.

A nagyüzemek bármily formában egyesülnek, előre megegyeznek az előállítás tekintetében a termékekre vonatkozólag. Ezzel irányt szabnak a termelésnek s azt rendszeressé teszik. Az egyesülés mérve szabja meg aztán a terület nagyságát. Így az egyesülés ismerve a terület fo-

gyasztókéességét, annak megfelelően termel s meggátolja a szabad verseny esetén esetleg előállható tultermelést. Ezen felül még fel szokták említeni, mint egyesülési előnyt: a rendszerebb termelést, ami valószínű, mert tultermelés kiküszöbölése esetén a termelés egyenletesebb lesz. Így egyesülés esetén nem fordul az a helyzet elő, hogy az időszakos tultermelés, a termékek elfogyasztásáig az üzemeket tétlenségbe vinnék s ezáltal a munkás társadalmat súlyosan veszélyeztetnék, hanem a munkásság foglalkoztatása így egyenletesebbé és állandóbbá válik. Ez mondható az egyesülés leghasznosabb hatásának, mely társadalmi szempontból is komoly figyelmet érdemel. Azt azonban ezzel az előnnyel kapcsolatban nem mondhatjuk, hogy az egyesülés a tultermelés kikapcsolásával a társadalmi ellentéteket és a gazdasági válságokat is

megszünteti. Annyit azonban elsimerhetünk, hogy valóban csökkenti ezeket, azonban meg kell jegyeznünk, hogy válságok más módon is állhatnak elő, nem kizárólag az ipari tultermelés következtében. Végül pedig meg kell jegyeznünk, hogy a gyakorlatban a kartellek sem igazolták be azon üdvös hatásukat, hogy a tultermelést ki tudják küszöbölni.

b/. Hátrányok.

Minden előnynek van árny oldala is s ez különösen áll a nagy üzemek egyesülésének hatására. Nem lenne helyes szemléletünk, ha az előnyök mellett a hátrányokra nem terjedne ki figyelmünk. Mindenek előtt nem lehet figyelembe venni olyan szempontot, mely azt vallja, hogy minden ilyen megállapodás kizárólag közgazdasági és társadalmi szempontok által vezetve jön

létre. A való helyzet az, hogy ebbe az egyesülésbe fontos magángazdasági érdekek is közrejátszanak, mivel a termelőknek az a céljuk, hogy a verseny kizárásával egymással békésen működ-hessenek s e mellett nyereségre is szert tegye-nek. Ezt egyesülés útján jobban el tudják érni, mivel együttesen nagyobb gazdasági erőt, nagyobb tőkét képviselnek, mint egyenként. Minél nagyobb az egyesülés mérve, annál nagyobb szerephez tudnak jutni a gazdasági élet küzdelmében cél-juk elérése tekintetében. Ezeknek a nagyüzemek-nek egyesülési célja az, hogy verseny nélkül is meg tudják szerezni azt az előnyt, amelyet szabad verseny esetén csak a küzdelemben győztes üzem tudna magának megszerezni. Ezt a célt pe-dig csak azonos célú egyesülés útján tudják versenymentesen, küzdelem nélkül maguknak biz-

tosítani. Másként ezek az üzemek a versenyt nem tudják megszüntetni és képtelenek monopol helyzetet teremteni az egyesülésen kívül álló üzemek, a munkások és a fogyasztók ellenében. Ez az így megszerzett monopolhelyzet aztán erősebb attól, melyet versenybeli küzdelemben viv ki magának a nagyüzem, mert ott esetleg a nyereség még nagyobb lehetne ugyan, de mindég fennforoghat a bizonytalan helyzet, hogy újabb verseny következik, amely esetleg bukását idézi elő, mely körülménnyel szemben versenyen kívül, egyesülés esetén, teljes mértékben biztosítva van. Így termelési rendje biztosabb és állandóbb alapokon nyugszik s ezt az előnyt az üzem rendszerint ki is használja. A hátrányos jelentőség egyetemes szempontból aztán abban nyilvánul meg, hogy anyagi és helyzeti erejénél fogva,

monopolisztikus hatalmára támaszkodva, a többi egyesülésen kívül álló üzemek termelése felett is szabadon uralkodik, akikre, illetve termékeikre termelése zavartalan folytatása végett szükség van. Tekintettel arra, hogy ezeket a termékeket egyedül ő vásárolja, ő szabja meg azok termelési határát is. Ennek következtében az ilyen egyesülés szabja meg a nyereség határát is, mert kizárólag azoknak a javaknak a termelésére nyújt lehetőséget, amelyekre neki kizárólagos szüksége van s amelyeket másként értékesíteni nem lehet. Természetesen körzetében az ilyen egyesült üzem szabja meg a termékek árait is, hiszen azokat ott mástól beszerezni nem lehet. A nagyipari termelőknek ily módon való egyesülése a gazdasági élet termelő és fogyasztó folyamatára nagy mértékben hátrányos

befolyással van, mert gátolja a rugalmas gazdasági élet kialakulását. Ebben nyilvánul meg az egyesült üzemek hátrányos, erősen érezhető és kiméletlen magángazdasági érdeke, mely a köz szempontjából mindenképen hátrányosnak ítéltő meg.

IV.

A kis emberek egyesülései.

Az egyesülés folyamata a gazdasági életben nemcsak a nagyüzemeknél, hanem a kis existenciáknál is megtalálható, mivel a versenyben a kis emberek is részt vesznek. Itt nemcsak a kis termelők jönnek tekintetbe, hanem azok is, akik vagyonnal nem rendelkezve, termelni nem tudnak, hanem arra vannak utalva, hogy munkajüküket másnak adják oda bérbe. A küzdelem aztán mindkét csoportnál más. Az önálló kisterme-

lő nagyobb nyereség elérésére, a munkás pedig jobb életlehetőséget biztosító bérre törekszik. Ez a kérdés nagyon komoly és nagyon nehéz, mert minden kis ember, akár kistermelő akár munkás, a gazdasági életben való működésük egyik felével a termelési érdekeket szolgálják, működésük másik felével pedig mint fogyasztók akarnak érvényesülni, azonban a fogyasztásba való normális bekapcsolódásuk, tekintettel anyagi erejük erősen korlátozott voltára, küzdelemmel jár. Hogy a küzdelemhez erejüket növeljék, ők is egyesülnek úgy a termelés, mint a fogyasztás terén céljaik megvalósítása érdekében.

Az egyesülés leggyakoribb eszköze a kis embereknél a szövetkezés, vagy más szóval kooperáció. A helyzet ugyanis hasonló a kis embernél, mint a nagy üzemeknél. Ha a gazdasági küz-

delemben szabad a verseny, a kis termelő is a a magához hasonló kis termelőkkel való egyesüléstől várja a nagyobb üzleti eredményt, sőt ez vonatkozik nála a fogyasztásra is, mert itt is a szövetkezéstől reméli jobb boldogulását. Azt a célt, hogy a kis termelő hasonló gazdasági erejű társaival egyesülve, a nagyobb anyagi erő előnyét biztosithassa magának a termelés terén, a termelő szövetkezetek különböző fajai, a nyersanyag-, a beszerző-, a közös-műhely, a raktár-, az értékesítő szövetkezetek szolgálják úgy hogy jelentőség tekintetében a legnagyobb szerephez mégis az ezek háttérében álló hitel-szövetkezet jut. A fogyasztás terén ezekkel a szövetkezetekkel hasonló célt szolgálnak a fogyasztási szövetkezetek. Ezek a szövetkezetek a gazdasági küzdelmet azonban nem szüntetik meg

mint ahogy a nagy üzemeknél sem, hanem csak a küzdő feleket erősítik s nagyobb ellenállásra ösztönzik, s így igyekszenek a társadalmi egyensúlyt fenntartani. Tehát a versenyt ezek a szövetkezesek sem tudják megszüntetni. Ha a szövetkezet erőssége folytán a kartelllt ki tudja kerülni s ezáltal olcsóbb árukhoz jut, úgy a fogyasztók részére minden bizonnyal előnyös hatást gyakorol, azonban ezáltal a szövetkezet a társadalmi békét még nem tudja biztosítani, hanem szaka szövetkezet tagjait tudja erősíteni a gazdasági küzdelemben.

A gazdasági küzdelemben a kis termelőkhez hasonlóan, amunkásság is az egyesülésben látja boldogulása lehetőségét. Ő azonban csak fogyasztási szövetkezést tud létesíteni, mivel mással nem rendelkezik, s így a munkás nem nyul

hat a szövetkezés másfajta fegyveréhez. A termelés terén ugyanis tőke nélkül szervezkedni nem lehet, mert az semmit sem eredményez. A nincstelen munkás, aki ha rendelkezik is valami tőkével, de szakképzettségét csak valamilyen drága nagyüzemi gépen tudja érvényesíteni, termelés terén nem bocsátkozhat szövetkezésbe, mert nem tudja előteremteni a termelő folyamatnak olyan eszközeit, amelyben munkaerejével megfelelőképen tudna érvényesülni. Ezért a termelő szövetkezetek általában nem munkások, hanem kis termelők szövetkezetei.

A munkásság szempontjából az egyesülés inkább abban a tekintetben előnyös, hogy munkájukból eredő keresetüket a munkaadó velük elmentétes érdeke ne korlátozza. Ezért a munkásság szövetkezésével bérjövödelmének emelését kívánja elérni. Ennek elérésére állandó termé-

szetű eszköz a szakszervezkedés, mely a munkás érdekeit igyekszik védeni a munkaadóval szemben. Az alkalmi eszköz a munkás érdekei megvédésére a sztrájk. A kis emberek egyesülésének ereje itt érvényesül legnagyobb mértékben a munka megszüntetésével, mely a munkásoknak már régi védőfegyvere munkaadójukkal szemben. Fejlődési szakában még rombolt is, hogy a berendezéseket ne lehessen használni, ma pedig ugyanezért meg szállja az üzemeket s így nem tudnak még a dolgozni akarók sem dolgozni. Ha a sztrájk nagy tömegben érvényesül, akkor komoly jelentősége van, mint az egyesülés egyik legerősebb fájának. Büntetőjogi szempontból csak közérdeket veszélyeztető esetben esik büntetés alá. Ma természetesen, háborús gazdálkodás mellett megengedett sztrájk el sem képzelhető.

A társadalom-gazdaság érdekében az egyesülés legfontosabb hivatása a társadalmi és gazdasági érdekellentétek kiküszöbölése lehetne, azonban e helyett csak azt láttuk, hogy az egyesülés a küzdő felek erősítését szolgálja, s így a társadalmi békét nem biztosítja. Így célszerű a társadalmi békének a gazdasági életben való biztosítása végett, ahol ez szükségesnek látszik az állam segítségét kérni a vagyon- és a jövedelemmegoszlás arányosítása érdekében, mert különben a gazdasági élet harmonikus rendje felborul.

T a r t a l o m :

I. Az egyesülés és annak okai.	old. 3-7.
II. Az egyesülés hatásai:	7.
a/. a kartell.	8-27.
b/. a trust.	27-29.
III. A nagyüzemek egyesülésének előnyei és hátrányai:	
a/. Előnyök.	29-31.
b/. Hátrányok.	31-35.
IV. A kis emberek egyesülései.	35-40.
V. Befejezés.	41.

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR
1964. 19. 3. gyarapodási naplószám